

EL CULTE A SANT MARTÍ DE TOURS EN EL MARESME DURANT EL PRE-ROMÀNIC I EL ROMÀNIC

Després de l'alliberació de la Septimània i la conquesta de Narbona per Pipí *el breu* (751-768), els límits fronterers entre l'Emirat de Còrdova i el Regne Franc, s'estabilitzà en la zona pirenaica arribant a un equilibri breu, entre les dues potències del moment, que Carlemany trencà a Roncesvalles i va obligar molts cristians, que van col·laborar en l'intent, a emigrar a territori franc (hispani) un cop restablert el poder d'Abd-el-Rahman I (756-788).

Segons Ramon d'Abadal (1), aquests hispans van constituir immediatament un ferment de propaganda a favor del prompte alliberament de les seves terres pels cristians.

En el 785 la regió de Girona es lliurà a Carlemany i més tard van seguir l'exemple l'Urgellet, la Cerdanya, potser en afany de més protecció a les possibles ràtzies dels musulmans.

Malgrat tot, a finals del s. VIII, la tònica general va estar caracteritzada per diversos atacs dels sarraïns que de forma continuada donaven la sensació d'instabilitat a la zona nord de l'emirat.

Aquesta situació portà a creure que tingué un pes determinant la decisió de Carlemany d'enfortir les possessions del sud de l'imperi. (2)

L'arribada dels francs a la nostra comarca es va produir, segons Esteve Albert, en dos períodes:

- el primer, entre 785 i el 800, etapa protagonitzada per les tropes franques de Girona arribant a dominar la serralada del Montnegre i la serralada litoral fins a l'altura d'Iluro-Alarona (3).
- el segon període aniria entre el 800-801 amb l'objectiu principal de conquerir la ciutat de Barcelona, que aleshores estava a mans de Sa'd al Ru'aynī. Aquest atac estava organitzat en tres cossos, l'un de reserva al Rosselló, que estava sota el comandament de Lluís el Pietós; l'altre, dirigit pel comte Rostany de Girona, que tenia com a principal objectiu assetjar Barcelona i un tercer cos a ordre del comte Ademar de Narbona i el duc Guillem de Tolosa, que tallava tota possible ajuda de les tropes musulmanes de Saragossa.

Martí de Riquer va identificar en un cantar de gesta francès la *Chançon de Guillelme*, una descripció de la conquesta franca de Barcelona. El Cantar descriu que les tropes del rei franc van fornir un campament prop de la ciutat de Barcelona, en un paratge anomenat *archamp*, que Martí identifica amb Argenton. Una altra coincidència és el nom de l'heroi de la gesta, Vivien, que podem identificar amb Vivèr, nissaga documentada a Argenton des del s. X.

La ciutat de Barcelona va capitular el 3 d'abril de 801, però l'intent d'arribar a Tortosa no es va poder consolidar i la frontera quedà fixada a prop de la ciutat comtal en el Llobregat.

A nivell religiós es va establir una forta dependència dels bisbats de la futura Catalunya vers la seu metropolitana de Narbona. Aquest fet i la permanència en les tropes de clergues de la Gàl·lia va fer passar del ritus visigot al romà (4).

Una de les restes de la nova presència franca en la litúrgia catalana del s. VIII va ser les advocacions de sants Gals a nombroses esglésies catalanes i sens dubte al Maresme. Nombroses parròquies i esglésies porten l'advocació a *Sant Genís*, màrtir d'Arlé (Provença), *Sant Llop*, bisbe d'Orleans, i *Sant Martí*, bisbe de Tours.

BIOGRAFIA DE SANT MARTÍ.

Sant Martí va néixer a Sabària, a la Panònia (Hongria), vers el 316 i va formar part de l'exèrcit de Constantí en les tropes de cavalleria. La seva conversió al cristianisme es va fer en donar mitja capa a un pobre que li va demanar quelcom per resguardar-se del fred, resultant després que era el mateix Jesucrist qui volia aquesta caritat. Aquest fet va determinar el seu bateig i conversió a la ciutat d'Amiens als 18 anys (337).

Als seus primers moments va ser alligonat per sant Hilari, va viatjar a Orient i va mantenir una vida eremítica a Ligúria. Se li atribueix la fundació dels cenobis de Ligugé (Poitiers) i Marmoutier, amb 80 monjos vivint amb la regla de la Telòcrida.

Va esdevenir, doncs, una figura cabdal en la cristianització de la Gàl·lia. Essent bisbe de Tours (371), morí a Candes, prop de Tours el 397, als 81 anys. A ell, se li atribueixen una gran varietat de miracles, com haver curat l'ull d'un cec que després esdevindria sant, Paulí de Nola (355-431).

Després de la seva mort, es van organitzar a França moltes peregrinacions vers la seva tomba de Tours, i amb l'ajut del seu successor en la seu episcopal, el bisbe Gregori (538-594), es va convertir en patró del món.

A França hi ha 1.000 esglésies parroquials sota la seva advocació i 485 pobles porten el seu nom (5).

El dia 11 de setembre es celebra el seu patronatge que es coneix com l'estiuet de sant Martí, degut a les bones temperatures que sol fer en les dates corresponents al moment de l'any entre l'equinocci de tardor i el solstici d'hivern.

INICI DEL CULTE.

L'inici del culte s'atribueix a l'obra de sant Sulspici Sever, nascut a Aquitània vers el 360. Sulspici era un escriptor llatí de família noble que havia estudiat lleis a Burdeus. Malgrat que heretà de la seva muller una gran fortuna, va triar la vida eremítica a la regió del Perigord francès sota la influència de Paulí de Nola. Va escriure el *Chronicum Libri Duo* o una història general dels orígens del món fins a l'any 400, i també l'obra *Vita Martini i dialogi*.

Segons l'estudiós francès Delehaye (6), es comprova que el culte a sant Martí es va iniciar a Tours després de la seva mort per devoció popular espontània. D'això es desprèn que l'obra de Sulspici Sever no va tenir massa influència.

Gregori de Tours, bisbe entre 573 i 594, va ser un home de gran influència en la cort merovíngia sota el regnat de Xildebert II (593-597) i va escriure també una altra hagiografia sobre el Sant, i aquesta obra va fer que la cort merovíngia divulgés aquest culte incipient, organitzant un viatge de les relíquies per tota l'Europa Occidental.

A la península, el culte a sant Martí va començar a Galícia, segons l'obra de Gregori Turonense *De miraculi Sancti Martini*. Aquest llibre atribueix al Sant la conversió del rei sueu Teodomir, que va prometre fer-se catòlic si el seu fill donava gràcies a sant Martí. Les relíquies del Sant van arribar a Galícia portades per la Cort Merovíngia.

A meitats del s. VI es coneix l'assentament de forma certa d'aquest culte a Galícia, després de la conversió dels sueus en el 560 sota el comandament de Teodomir (559-570) gràcies a la tasca apostòlica de sant Martí de Dumio.

En els comtats catalans, el culte a sant Martí s'introdueix per dos camins:

1. Un primer camí seria la via oriental. Aquesta via, la podem documentar amb la creació del monestir de Sant Victorià d'Asan (1a. meitat del s. VI) pel rei tolosà Galseric. (6b)
2. Un segon camí seria de forma directa amb França. El Sant és venerat per les tropes franceses, igual que sant Jaume per ajudar a conquerir tropes als musulmans.

Joan Amades creu que *els exèrcits francs solien erigir la capelleta a Sant Martí a tots els cims que conquerien, en agraïment al Sant per l'ajut que enviava des del cel a la mercè del qual atribuïen llurs victòries, això explica perquè és el*

Sant amb més devoció a la Catalunya Vella. (7) A Elna, Girona, Perpinyà, Solsona i Seu d'Urgell del 9 al 12% tenen la dedicació a sant Martí.

És de la mateixa opinió Esteve Albert quan afirma: les capelletes de Sant Martí i Sant Sadurní i encara Sant Llop, (...) que trobem per tota la serralada on l'exèrcit francoaquità va fortificar-se per refusar els contraatacs, molts dels quals es produïren amb desembarcs a la rera guarda en les nostres platges del Maresme, foren alçades (si no totes, la majoria) on hi havia campaments. (9)

Moreu Rey (8) és de l'opinió que els francs van cristianitzar del tot Catalunya junt amb la prèdica benedictina, la protecció dinàstica i el contacte de la canongia regular amb Tours, introduint el culte a sant Martí ben arrelat a les gàl·lies des del s. VIII.

SIMBOLOGIA I EVOLUCIÓ DEL CULT.

Segons l'esmentat estudi de Moreu Rey (10), la simbologia del sant passa per quatre estadis consecutius.

1. En un primer moment, agafa les atribucions dels déus romans protectors de la ciutat. Aquesta simbologia és abandonada per les atribucions de protector de les milícies, a partir del moment en què el rei Clodoveu disposa sobre les relíquies del sant els Trofeus de Volillé.

Aquesta concepció guerrera és, malgrat tot, pacífica sota una concepció del sant guerrer protector benedictí (guanyador per l'oració) i no guanyador per l'espasa com sant Jaume. Aquesta última concepció de Sant guerrer apareix més amb mans dels monjos de Cluny coincidint amb l'expansió de monestirs d'aquest orde i el començament de la primera croada a terres hispanes el 1093.

En el s. XI, la necessitat dels croats cristians de la presència de Sants Guerrers, com a testimonis celestes de la santedat del combat, va donar una forta empena al culte.

2. Un segon estadi de culte, esdevé caracteritzat per una tònica regressiva a causa de l'inici amb forta empena al culte d'altres sants d'origen guerrer, ja esmentats, la influència de Cluny als Països Catalans i l'eliminació de Catalunya vers les rutes de peregrinació importants d'Europa, així com el pas de la vida cultural al Cister, templers i hospitalers. El resultat va ser que en el s. XIII sols quedà com a titular de les parròquies on ja el veneraven.

Apareixen altres sants guerrers per l'espasa com sant Jaume, sant Denis i sant Miquel, potenciat pels Capets.

3. Un tercer període correspondria a la segona meitat del s. XIV i principis del s. XV, quan ressorgeix el seu culte amb el recolzament reial. L'apogeu dura

fins que el rei va portar la seva advocació, Martí l'Humà. Amb la vinguda dels primers trastàmares, el culte va tornar a minvar.

4. El quart i últim període es caracteritza per l'abandonament de la seva advocació fins que quedà reduït solament a parròquies, corporacions i protagonitza la festa estival amb un gran to agrícola i ramader.

LES ESGLÉSIES SOTA L'ADVOCACIÓ DE SANT MARTÍ AL MARESME DURANT EL PERÍODE PRE-ROMÀNIC I ROMÀNIC.

Sant Martí de Montgat.

L'església de Sant Martí de Montgat es troba situada a la propietat de can Ribas, prop de l'autopista de Mataró. Apareix documentada en el Cartolari de Sant Cugat del Vallès l'any 1098 i 1121 (11).

La capella d'una sola nau, manté una estructura modular amb un sol absis. L'aparell, de carreus ben tallats formant filades, indica que la seva construcció es pot datar en el s. XII.

Sant Martí de Tiana.

La capella de Sant Martí de Tiana sembla que fou la primitiva advocació de Sant Romà de Tiana.

Apareix documentalment el 18 de març de 1026, quan Ega fa una donació al monestir de Sant Cugat del Vallès d'una peça de terra que va heretar del seu pare ... *et ipsa ecclesia qui ibi est fundata Sancti Martini qui mi advenit* ... (12). Entre les afrontacions apareix, a tramuntana, Tizana, a llevant els arenys de Vila Elela (Alella) a migdia, les ones del mar i a ponent, els arenys de Chanalieas (?).

El 1098 el papa Urbà II va confirmar al Monestir les possessions d'aquestes terres, on figuren l'església de Sant Martí i Sant Romà de Monte Gato (Montgat) (13).

La capella es troba en la propietat de can Sentromà, prop de la carretera de Badalona a Mollet. En el mateix indret prop de la casa pairal s'han trobat restes arqueològiques d'una vil·la romana.

Entre aquestes runes, van aparèixer els fonaments d'una capella romànica. L'edifici manté una estructura d'una sola nau, amb absis semicircular; posteriorment es va edificar una nova capella a un nivell superior aprofitant peces de l'anterior.

En els treballs arqueològics s'ha descobert les restes d'una pintura romànica en estat de conservació molt precari.

Sant Martí de Taià.

L'església de Sant Martí de Taià és actualment l'església parroquial de la població.

El primer document que esmenta l'església està datat el 21 de desembre del 965, quan els almoiners de Mir van donar a la Santa Creu de la Seu de Barcelona l'església de *Taliano* (Taià) i la seva parròquia, delmes i primícies. (14).

Sembla ser que les terres de Taià, igual que les d'Alella, eren molt riques en vinyes. S'han conservat molts documents que demostren la intensa activitat vitícola de la zona durant els s. IX al XI.

L'església romànica subsistí amb petites modificacions fins al 1574, quan el poble demana permís al bisbat per a la reedificació de l'església, ja petita i insuficient (15). Actualment no es conserva cap resta de l'església pre-romànica.

Sant Martí d'Argentona.

La capella de Sant Martí d'Argentona apareix documentalment el 878 en una confirmació de béns per part del rei de França Lluís II atorgat al bisbe de Barcelona Frodof. Entre les diferents concessions es troba la *domum Sancti Martini ad locum iuxta rivo Argentona cum villaricellos desuper positos, cum terminus et adjacentiis suis* (16).

Aquest document va encetar una forta polèmica entre dos historiadors del segle passat, J.M. Pellicer i F. Carreres Candi (17). La inexistència de la capella va portar-los a l'error d'identificar-la amb la propera capella de Sant Cugat de Trajà.

La capella es trobava situada on actualment hi ha construïda la masia de can Martí de la Pujada, conservant l'advocació com a antropònim i topònim.

L'advocació del sant continua a Argentona malgrat la desaparició de la capella a la Baixa Edat Mitjana. El 1405, Jaume Raymir va construir un nou retaule a la parròquia sota l'advocació del sant, *Item omnia vero alia bona mea et jura universa, dimitio altari Sancti Martini constructi in dicta ecclesia de Argentona, et quod dicti mei manumissores faciant ubi unum retabula ad honorem beati Martini*. (18)

Sant Martí de Mata.

El temple de Mata és una capella rural que a l'Edat Mitjana va tenir funcions de parròquia de la població dispersa del veïnat de Mata, a la serralada costanera de Mataró. Aquesta funció, ara l'ocupa la veïna capella de Sant Miquel de Mata, construïda en el s. XV, que és sufragània de la parròquia de Santa Maria de

Mataró. Jurídicament depenia del castell de Mataró i eclesiàsticament era sufragània de Santa Maria de Civitas Fracta.

El topònim Mata, apareix esmentat el 963 (19). Els límits de veïnat eren molt extensos segons es dedueix de l'escriptura del 989. Mata limitava amb Llavaneres, per l'orient; a migdia, amb les aigües del mar; a occident, amb Valldèix i a tramuntana, amb el terme de Dosrius. (20)

La capella apareix esmentada en diversos documents del s. XI-XII, en les afrontacions de terrenys i per situar la capella dins el veïnat de Mata de la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta o Alarona.

El 1065, Berenguer Armengol llega a l'església de Sant Martí de Mata el blat que allí tenia. (21)

L'any 1096 sembla ser que ja consta com a sufragània de l'església de Santa Maria de Mataró, quan el jutge Ramon Guitart llega a l'església de Sant Martí de Mata un oficial i un himnari i a més dues unciades de llum a la llàntia que cremava a la capella. (22)

L'edifici és de planta rectangular. A la paret lateral, hi ha tres contraforts i entre ells hi ha la porta d'entrada de punt rodó i una finestreta espiullerada.

El sostre està format per un embigat de fusta i la teulada és de dos pendents, i hi ha un campanar d'espadanya per a una sola campana.

El parament és de maçoneria amb pedres de diverses mides i restes de ceràmica, també hi ha algun carreu i està travat amb morter de calç i sorra. Les cadenes dels angles estan formades per carreus mitjans i grans amb les juntures omplertes d'argamassa.

Sant Martí d'Arenys de Munt.

L'església de Sant Martí d'Arenys és actualment l'església parroquial d'Arenys de Munt. Les primeres dades sobre l'església que es coneixen es troben en el precepte ja esmentat del 878, on Lluís el Calb confirma unes terres a favor de la Seu de Barcelona. Entre les esglésies de la comarca esmentades es troba la d'Arenys *...et cellam que est pagi gerundensi, sive Sancti Martini ecclesiam, cum vineis et siluis et villis sibi pertinentibus...*. El terme d'Arenys no apareix fins al s. XV. Els documents medievals esmenten l'església de Sant Martí de la Vila de Ramió *... sita super arenios* (23).

Del temple romànic no han quedat restes conservades. L'església actual va ser bastida entre el 1514 i el 1540 per Pau Matheu, amb la col·laboració dels escultors Jaume Safont i Jaume de Tours.

Joaquim Graupera i Graupera

ABREVIATURES.

ACA.- Arxiu Corona d'Aragó - Barcelona
ACB.- Arxiu de la Catedral de Barcelona - Barcelona
APFP.- Arxiu Particular Família Pins - Argentona

NOTES.

- 1.- ABADAL, R. *Dels visigots als catalans*, p. 83.
- 2.- AVENTÍN, M.; SALRACH, J.M. *Del domini carolingi a la independència...*, p. 8.
- 3.- ALBERT, E. *D'Iluro a Mataró*, p. 39.
- 4.- BAUCCELLS, J. *La reorganització eclesiàstica*, p. 29.
- 5.- FONTAINE, J. *Sulpici Sévère...*, p. 31-58.
- 6.- MOREU REY, E. *Sant Martí de Tours...*, p. 19.
- 6b.- GARCIA RODRÍGUEZ, C. *El culto a los santos*.
- 7.- AMADES, J. *Costumari català*, p. 683.
- 8.- MOREU REY, E. *Op. cit.*, p. 19.
- 9.- ALBERT, E. *D'Iluro a Mataró*, p. 40.
- 10.- MOREU REY, E. *Op. Cit.*, p. 19.
- 11.- ACA. Cartolari Sant Cugat del Vallès, 7 i 8.
- 12.- ACA. Cartolari Sant Cugat del Vallès, 937, foli 312-13.
- 13.- ACA. Cartolari Sant Cugat del Vallès, 7.
- 14.- ACB. *Liber Antiquitatum IV*, ant. n. 56.
- 15.- ACB. *Speculum Officialatus*, foli 204.
- 16.- FLÓREZ. *Espanya Sagrada*, vol. XXIX, doc. XIII.
- 17.- GRAUPERA, Joaquim. *La capella pre-romànica de Sant Martí d'Argentona*, a *V Sessió d'Estudis Mataronins 1988*, MASM - PMC. Mataró 1989, p. 33-40.
- 18.- APFP.
- 19.- ACA. Cartoral de Sant Cugat del Vallès, folis 317, 948.
- 20.- ACA. Comte Borrell II, núm. 48.
- 21.- ACB. *Liber Antiquitatum I*, núm. 121.
- 22.- ACB. *Liber Antiquitatum II*, núm. 434.
- 23.- ACA. Cartolari..., foli 332, doc. 981 (any 998).

BIBLIOGRAFIA.

- ALBERT i CORP, Esteve. *D'Iluro a Mataró*. Mataró: C.E. Laietana, 1973; p. 39-44.
- BARRAL i ALTET, Xavier. *L'art pre-romànic a Catalunya. S. IX-X*, Ed. 62, Barcelona 1981, p. 252.
- CABANYES, Josep. *Sant Martí de Mata, a Bloc Mataroní-1926*, Diari de Mataró, Mataró 1925, fulls de l'11 al 14 de novembre.
- CARRERAS i CANDI, Francesc. *Argentona Històrica*, La Renaixença, Barcelona 1891, p. 22-31.
- CARRERAS i CANDI, Francesc. *Nuevas aclaraciones relativas a la historia de Mataró. La antigua iglesia de San Cucufate en territorio de Iluro, a El Cronista; órgano del Partido Liberal-Conservador*, any III, núms. 72 i 73, dies 12 i 18 de març de 1892.
- FERRER i CLARIANA, Lluís. *Santa Maria de Mataró. La parròquia, el temple, vol. I*, Museu-Arxiu Històric Arxiprestal, Mataró 1968, p. 95-96.
- FONTAINE, Jaques. *Sulpice Sever a-t-il travestí Sant Martin de Tours en martyr militaire*. A *Rev. Annalecta Bollandiana*, 1963, t81, p. 31-38.
- GARCIA RODRIGUEZ, Carmen. *El culto a los Santos en la España romana y visigótica*. Madrid: CSIC, 1966.
- GRAUPERA i GRAUPERA, Joaquim. *L'arc ultrapassat en el pre-romànic del Maresme, a FULLS del Museu-Arxiu de Santa Maria*, núm. 31. Mataró, abril 1988, p. 3-9.
- GRAUPERA i GRAUPERA, Joaquim. *La capella pre-romànica de Sant Martí d'Argentona, a V Sessió d'Estudis Mataronins*, 7 maig 1988, Comunicacions presentades. Museu-Arxiu de Santa Maria - Patronat Municipal de Cultura. Mataró 1989, p. 33-40.
- JUNYENT, Eduard. *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del Romànic*. Barcelona: Curial, 1983.
- MAS, Josep, Pvre. *Antiguitat d'algunes esglésies del Bisbat de Barcelona, I, a Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, vol. XIII, Tip. Catòlica Pontificia, Barcelona 1921, p. 292.
- MOREU REY, Enrique. *Sant Martí de Tours. Su devoción en Catalunya según la toponimia, antroponimia y el folklore*. Barcelona: Iniv. de Barna, 1967. (Tesis doctoral) Seminari de Romàniques T-150.
- MOREU REY, Enric. *Martin: problème historique et philologique*, a *Annuari d'Estudis Medievals*, núm. 8, p. 35-68.
- PELLICER i PAGÈS, Josep Maria. *Nuevas aclaraciones relativas a la historia de Mataró. II.- La antigua iglesia de San Cucufate en territorio de Iluro, a El Semanario de Mataró*, any IX, núm. 42, 3 d'octubre de 1891, p. 3-6.
- PONS GURI, J.M. *Un siglo de arte religioso en Arenys*. Arenys: Tatjé, 1944.

- PONS GURI, J.M. *Notes arqueològiques del Maresme*. Barcelona: Imp. Comer, 1938.
- PREVOSTI i MONCLÚS, Marta. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró 1981, 2 vol.; p. 483-489 (Premi Iluro, 33/34).
- RIBAS i BERTRAN, Marià. *Els orígens de Mataró*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró 1964, p. 166-171.
- RIBAS i BERTRAN, Marià. *El Maresme en els primers segles del Cristianisme*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró 1975, 140 pàg. (Premi Iluro, 24).
- RIBAS i BERTRAN, Marià. *Notes històriques de Mata*, La hormiga de Oro, Barcelona 1933, 110 pàg.
- RIBAS i BERTRAN, Marià. *Mataró, a VII Reunión de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Barcelona*, Madrid 1956, p. 92-94.